

O nekim momentima i etapama razvoja i o najvažnijim osobenostima Narodnog fronta u Jugoslaviji do rata

U svom izlaganju ograničiti ću se više na iznošenje samo nekih opservacija i nekih zaključaka do kojih sam došao u dosadašnjem izučavanju ove iznad svega složene problematike.*

Polazim od toga da je ovo gotovo neizučena problematika u našoj istoriografiji, pri čemu je prisutno i mnogo površnih, pa i netačnih predstava i predrasuda. Postoje tako pogledi da se Narodni front u nas svodio na sektor borbe, koji se razvijao samo u određenim periodima kao: počeci borbe za protivfašističku frontu skraja 1934. i početkom 1935. godine, zatim Front narodne slobode koji je blesnuo 1935. godine, te pokušaj stvaranja Jedinствene radničke partije iste godine i, najzad, od 1937—1938 kroz pojavu Stranke radnog naroda, koju je potom KP raspustila. Istina, pri svemu ovome se ističu i izvesne specifičnosti naročito u pojedinim zemljama i krajevima. U svakom slučaju, u ovoj predstavi o Narodnom frontu, pored ostalog, ne prizna se kontinuitet.

Po drugim shvatanjima, u nas, zapravo uzev, nije ni bilo Narodnog fronta, pošto se u Jugoslaviji nije našla ni jedna od iole značajnih građanskih demokratskih stranaka i grupacija, koje bi bile spremne da zajedno sa Komunističkom partijom, odnosno ukoliko se svojstvo partije prizna i nekim grupacijama socijalista, onda sa radničkim partijama, stvore Narodni front, kakav se upravo i pojavio u to vreme kao tipičan u nekim zemljama (Francuskoj, Španiji, Kini, Čileu itd.). Stoga za razliku od pomenutih i još nekih zemalja, u nas, izuzev onih više ilegalnih pregovora sa predstavnicima socijalista oko stvaranja Jedinствene radničke partije u jesen 1935. godine, te nekoliko konferencija sa pojedinim levim grupacijama za stvaranje Narodnog fronta tokom 1936. godine, takozvanog Arandjelovačkog sastanka s početka 1938. godine, i izvesnih dogovora u Sloveniji, nije ni bilo nekih važnijih, spektakularnih pregovora o Narodnom frontu na opštenacionalnom nivou.

Najčešće se ta shvatanja svode na to da je, — posle Narodnog fronta slobode, te Jedinствene radničke partije i Stranke radnog naroda, koji nisu doveli do naročitih uspeha, što je ujedno bio i izraz nezainteresovanosti, a i nesposobnosti građanske opozicije da se uzdigne na nivo nacionalnih zadataka i prihvati tu politiku, kako u interesu nacionalnom — za očbranu zemlje, — tako i u svom vlastitom — za očuvanje demokratskih tekovina, a kroz njih i svojih vlastitih pozicija, — konačno ostala jedina KPJ kao protagonista te

* Ovo saopštenje radjeno je na osnovu višegodišnjeg proučavanja izvorne gradje, koja se nalazi, pre svega, u Arhivu radničkog pokreta Jugoslavije, ali i u drugim našim arhivima, kao i na osnovu materijala i literature o Kominterni, pa stoga ne navodim posebne napomene.

politike i glavni faktor izvesnog oblika Narodnog fronta i revolucionarno-demokratskog pokreta, kakav se u Jugoslaviji razvijao uopšte.

Egzistiraju, zatim, i različita shvatanja uopšte o tome šta je narodni front: da li je to koalicija radničkih i drugih demokratskih stranaka tj. svih nefasističkih partija, organizacija i grupa, ili je pak to ostvarenje jedinstva radnog naroda uključujući, pre svega, radničku klasu, kao osnovni faktor i pokretnu snagu toga fronta.

Očigledno je, da u svemu ovome ima istine i da to samo pokazuje koliko narodni front nije jednostavna pojava i da je prirodno da se o njemu sve do sada javljaju razna protivrečna shvatanja i mnoge nedoumice.

Postavlja se zato: šta je zapravo bio Narodni front u Jugoslaviji, šta se o tome može reći na osnovu širih istraživanja i uopšte kakvi se zaključci mogu izvesti. Koji su faktori determinisali njegov karakter i svojstva, od čega treba polaziti da bi se došlo do što prihvatljivijih zaključaka.

1. Odmah se može reći, da ni izdaleka nisu sagledane sve dimenzije delatnosti, koju su oko toga kompleksnog problema, što se podrazumeva pod stvaranjem Narodnog fronta u Jugoslaviji, razvijali KPJ i njegovo članstvo. Pogotovo nisu dovoljno ocenjeni rezultati te delatnosti sa dalekosežnim značajem za naš celokupniji kasniji revolucionarni razvitak, što ću nešto kasnije više ilustrovati i argumentisati.

2. Nedovoljno se pažnje poklanja nekim novim pojavama, karakterističnim za naše doba, ili da budem precizniji, za momenat razvitka savremenog sveta, u kome se pojavio fašizam sa svim svojim svojstvima, na jednoj, i obeležjima borbe koja se protiv fašizma razvila, na drugoj strani, i koja je, da se izložim opasnosti zaključivanjem unapred — upravo na primeru Jugoslavije i našeg Narodnog fronta, možda najpotpunije došla do izražaja.

Već sam pomenuo da se narodni front ponegde shvatao kao koalicija i kao takav se pojavio, po sledstveno tome i iščezao kad je nestala potreba za koalicijom, odnosno kada su se pojedini od kontrahejata povukli. Ustvari, narodni front i u glavama svojih tvoraca, ili bar glavnih protagonista nije uvek bio shvaćen kao tvorevina trajnijeg značaja, proizašla iz bitno novih uslova. U onim, pak, slučajevima gde se njegovom stvaranju pristupalo kao jedinstvu odozdo, a kako je to bila jedna od stalnih obaveza Komunističke partije da se bori za svoju osnovnu bazu, za svoj uticaj u klasi i radnom narodu uopšte, onda se u takvom sklopu odnosa nije ni stizalo da se zapaze neka bitno nova obeležja ili novi momenti, koji su bili dati u objektivnoj stvarnosti i koje ljudi, kao istorijski akteri, shvataju, uvažavaju i saobrazno tom saznanju, deluju.

Povezano sa ovim je i shvatanje o narodnom frontu kao vremenski ograničenom fenomenu, kao politici odredjenog perioda, rezultatu trenutne konstelacije političkih odnosa, koji već sa prvom ozbiljnijom promenom nekih momenata u tim odnosima dovodi i do promene te politike, tj. do kraha narodnih frontova, svodeći ga u tom slučaju na pitanje takve taktike. U tom smislu bilo je dovoljno, na primer, da padne narodnofrontovska vlada Leona Bluma, pa da skoro iščezne i narodni front u Francuskoj, ili još zorniji primer, bilo je dovoljno da sovjetska vlada sklopi pakt sa hitlerovom vladom, pa da većina narodnih frontova izgubi svoj sadržaj, svoj raison d'être i da gotovo za stalno iščeznu, odnosno da iščeznu u nekim najsudbonosnijim trenucima istorije pojedinih evropskih naroda. I u tom slučaju narodni front se svodio samo na pitanje taktike.

Zapravo, šta je tu odsustvovalo, kako je do toga dolazilo? Možda je zasad teško na to dati dovoljno osnovan odgovor, ali jedno se nameće: Odustvovalo je jedno dublje shvatanje pravog karaktera fašizma, kao svojevrsnog produkta kapitalizma u periodu njegove krize, koji se javio u međunarodnim političkim i društveno-ekonomskim odnosima nastalim posle pobeđe oktobarske socijalističke revolucije i velike ekonomske krize, koja je posebno potresla kapitalistički svet postavljajući pitanje njegovog revolucionarnog preobražaja. I tada se fašizam javio i nudio kao kotva spasanja za vladajuće klase. To na jednoj strani. Na drugoj strani, izostalo je sagledavanje jasnije perspektive, koju je otvarala borba protiv fašizma, tj. da se toj borbi moralo prilaziti kao revolucionarnoj strategiji, sa stanovišta jedne kompletne narodne revolucije, koja u novoj konstelaciji odnosa, kada radnička klasa, uz oslon na pobedničku zemlju socijalizma, ima rukovodeću ulogu i označava novi put, novi oblik socijalističke revolucije, razume se, ne za sve zemlje. Ali, malo je bilo zemalja, gde se nije pokazala anacionalnost buržoazije! Zato je pojava fašizma nužno morala da modifikuje sve osnovne protivrečnosti svojstvene kapitalističkom društvu i u svakom slučaju morala je u mnogo čemu modelirati i sami karakter i oblike borbe protiv kapitalizma.

Drugim rečima, proširile su se društvene snage, koje su se mogle uklopiti u borbu i ukazale su se nove mogućnosti i putevi revolucionarnog raspleta. To je moralo, prirodno, da utisne izvesna nova obeležja i na sam karakter rata, koji je bio na pomolu ili koji je već izbijao. Bila je to bitno nova društvena pojava, koju ni najmanje nisu mogla da izmene stara shvatanja i shematska mišljenja, na primer, o ponavljanju i dejstvu istih medjuimperijalističkih suprotnosti, koje su dovele do borbe slične onoj u vreme prvog svet-skog rata, pa time i do nove podele sveta u jednom imperijalističkom ratu. Uprkos tome nova sadržina se probijala, pa u skladu sa tim, brže ili sporije, negde u jačem, negde u manjem stepenu i svest o tim novim zadacima i mogućnostima u glavama najdalekovidnijih aktera. Tako se desilo da su, na primer, i pored deklarativnosti i prividnog robovanja starim šemama, u osnovi, gledanjima i procenama sa stanovišta jučerašnjice na bitno izmenjene uslove i nove istorijske zadatke, tj. kretanjem u starom ruhu i sa starim parolama, izvesni akteri i izvesne društvene snage ipak delovale u skladu sa novonastalom istorijskom situacijom. Uostalom, takvi primeri su poznati u istoriji mnogih socijalnih pokreta i revolucija, da su pod starim, preživelim parolama izvodili nove, svoje zadatke. Uostalom zar i prvobitni naziv Osvobodilne fronte ne potvrđuje ovu tezu!

Iz ovoga proizilazi osnovni zaključak, koji opet nešto preuranjeno izvodim, da je narodni front kao strategijska orijentacija u novim uslovima klasne borbe, bio dugoročnija i trajnija orijentacija, trajnija politika, bar dok se glavni protivnik ne odstrani — fašizam — i to razume se ne dekretima, već u stvarnosti, naravno, uz izvesne neizbežne oscilacije, ili modifikovanja u formulisanju izvesnih zadataka, u isticanju u prvi plan ovih ili onih parola, zavisno od opšteg razvoja borbe.

Postavlja se: čime je bila determinisana politika narodnih frontova, šta ih je izazvalo i pre svega uslovljavalo? To je na prvom mestu bila potreba objedinjavanja radničke klase i svih demokratskih snaga pred fašističkom opasnošću za odbranu ne samo revolucionarnih tekovina radničke klase, nego i elementarnih demokratskih prava, koja je fašizam svojom reakcionarnom svirepošću i srednjevekovnim mračnjaštvom bio ugrozio. Ovo je uključivalo i

borbu za produbljivanje demokratskih tekovina, konkretno za demokratizaciju društvenih odnosa u određenoj zemlji, za nacionalnu ravnopravnost u drugim zemljama, za pravo organizovanja i slično, kao i za druge ekonomske i socijalne tekovine, koje doprinose jačanju snaga demokratije. Ovim sam hteo da istaknem da potreba borbe protiv fašizma i iz nje nastala politika savezništva sa raznim društvenim snagama, nije značila i odricanje, pa čak ni odgadjanje revolucionarne perspektive koja stalno stoji pred radničkom klasom, kako se to, inače ponegde, pogrešno shvatalo. Naprotiv, samo su se izmenili uslovi borbe, proširila klasna baza saveznika i, razume se, menjali se i upotpunjavali oblici i metodi te borbe.

I najzad, možda najvažnije, povezano sa odbranom demokratskih tekovina, direktno se postavilo pitanje odbrane nacionalne nezavisnosti, jer fašizam se na međunarodnoj areni pojavio kao nosilac rata, kao nova agresorska sila, s direktnom pretnjom porobljavanja ne samo malih, nego i velikih naroda i zemalja.

To su, čini se, bile bitne determinante narodnofrontovske politike, odnosno faktori, koji su dali elemente jednoj novoj revolucionarnoj strategiji radničke klase u njenoj borbi za socijalizam. Međutim, ovo izgleda nije bilo u dovoljnoj meri saglasno ni na VII kongresu Komunističke internacionale. Naime, iako je Kominternu tim svojim kongresom učinila radikalan zaokret u svojoj politici, zapravo takav prelom, koji je u jednom trenutku doveo do njenog najvećeg uspona od momenta stvaranja te međunarodne proletarske organizacije, ona nije bila u stanju da sagleda sve konzekvence novih odnosa u svetu. U prilog ove tvrdnje je i veoma sporo prevazilaženje dotadašnje prakse i metoda rada, uprkos svestranog proklamovanja nove orijentacije na jednom međunarodnom svetskom komunističkom kongresu. Duboko ukorenjena shvatanja, — naročito iz njenog prethodnog perioda (posle VI kongresa), u kome je dominirala takozvana arhirevolucionarna strategija, koja je proklamovala novo kolo revolucija i ratova, s tim da radnička klasa, odnosno njene komunističke partije budu spremne, pre svega, time što će se okomiti na svoga rivala za uticaj u klasi i za rukovodeću ulogu, — trošila su snage komunističkih partija u međusobnim razračunavanjima sa radničkim partizama drugog krila, umesto da su ih usmeravala na borbu protiv glavnog klasnog protivnika. Tom prilikom su zavladaile one poznate ocene i osude ne samo socijaldemokratije kao takve, nego naročito njenog levog krila, kada se ustalo protiv reformističkih sindikata i nacionalno-revolucionarnih pokreta. Bio je to period kada je dominiralo ono Staljinovo shvatanje o socijal-fašizmu, odnosno o socijal-demokratiji, kao »blizancu fašizma« itd. Dovoljno je navesti da su tada u eri tih shvatanja, na primer, češki komunisti nazivali Masarikov i Benešov režim fašističkim. To isto je Brauder govorio o Ruzveltovom režimu i politici, a ovo nisu bili izuzeci u tadašnjoj orijentaciji mnogih kompartija. I prva ozbiljnija istraživanja istorije Kominterne, posebno njenog VII kongresa, pokazuju kako je veoma sporo tekao proces oslobodjenja, često i veoma umnih glava proletarijata kao što su bili Bela Kun i drugi rukovodioci KP Madjarske, zatim nekih predstavnika nemačke, bugarske, argentinske i mnogih drugih partija od takvih, u osnovi sektaško-dogmatskih shvatanja. Još dugo posle VII kongresa u mnogim rezolucijama i stavovima većine komunističkih partija nalazile su se ocene zasenečene dubokim dugogodišnjim sektaštvom, koje je odražavalo jedan mentalitet i ujedno dobru dozu nepoverenja i u snage radničke klase i u demokratske snage naroda uopšte.

Koliko je za neke procene VII kongresa nedostajala strategiska dugotrajnost, mogu da posluže i neka zbivanja u Španiji. Čime drugim da se objasni činjenica da gotovo milionski organizovano radništvo u sindikatima i nekim drugim anarhističkim organizacijama u borbi republikanske Španije u kojoj je uglavnom dominirala Komunistička partija Španije, nije našlo dovoljnu revolucionarnu perspektivu, sem nedostatkom istinskog poimanja smisla borbe protiv fašizma. Ili, čime da se tumači olako menjanje i odstupanje od pojedinih saveznika, što je dolazilo do izražaja i u smenama vlada u Španiji, sem tim istim okolnostima pri čemu se davala prednost dobijanju izvesnih položaja u vladi za komunističke ministre, a zapostavljali su se dugoročniji i dalekosežniji ciljevi te revolucionarne antifašističke borbe.

Istih pojava bilo je i u Komunističkoj partiji Jugoslavije. U nizu, ovo samo dva primera. Poznato je da su već na IV konferenciji KPJ, koja je održana upravo ovde u Ljubljani, decembra 1934. godine, već u osnovi bile date sve narodnofrontovske parole i konstatovani osnovni zadaci u borbi protiv fašizma. Ali, sve se to shvatalo samo kao jedan sektor borbe, jedan od niza mnogobrojnih zadataka. Posebno treba istaći da je tada data i ona ocena o mogućem karakteru revolucije u Jugoslaviji, kao narodne revolucije, i o neophodnosti da radnička klasa crpi parole svoje borbe od samog naroda i da između radničke klase i naroda nema razlike.

Ali, sve je to ostalo samo ka ostav, jedna od parola, da bi tek pola godina kasnije, na Splitskom plenumu CK KPJ, to postalo osnova za referat Parovićev o narodnom frontu slobode, tj. tek tada su se ti stavovi razvili u jednu širšu koncepciju svojevrsnog narodnog fronta u Jugoslaviji. Ali, i tada to nije imalo karakter jedne dublje strategijske orijentacije, što se ubrzo pokazalo već prilikom prvih pregovora sa socijaldemokratima oko stvaranja Jedinствene radničke partije, oktobra 1935, za koju se s pravom smatralo da treba da bude reprezent i okosnica radničke klase u Narodnom frontu slobode. Naime, tom prilikom su vodjeni pregovori sa socijaldemokratima na platformi narodnog fronta slobode s ciljem da se ide zajedno, ali, vrlo brzo je zaključeno: »i mimo njih ako oni to odbiju«, a izričito je naglašeno da jedan od bitnih uslova pregovora mora da bude i javnost pregovora jer »niukom slučaju ne pristati da se pregovori i rad zajedničkog odbora prećutkuju«. Očigledno da je i to jedan od izrazitih primera sektaštva nasledjenog iz prethodne epohe, a to znači i samodovoljnosti, nerealnosti i slično, jer u tom momentu najvažnije je bilo ostvarivati saradnju, a ne insistirati na uslovima.

I samo, komparacije radi, da navedem da, dok su se u tom prvom momentu, u počecima pregovora olako stavljali ovakvi uslovi, kada je uz to, partija tek trebalo da probija, kako se to popularno govorilo, obruče ilegalnosti, dve tri godine kasnije, kada je u tom pogledu već bilo znatno izmenjena situacija CK je, na primer, prihvatio uslov da se apsolutno prećute pregovori i sporazumi, koji su stvarno postignuti sa socijalistima i koji su, pored ostalog, doveli do toga da je ostvareno puno jedinstvo sindikalnog pokreta na klasnoj osnovi, što se izrazilo i u izboru komunista u Izvršni odbor URSSJ (na Kongresu u Zagrebu, 1939. godine), u ulasku komunista u redakciju »Radničkih novina«, u obustavi napada na SSSR itd. Zaista značajan uspeh! Ali, to nije smetalo tadašnjem rukovodstvu Partije da izostanu deklaracije, jer je bila bitna sama stvar. To je, svakako, jedan od onih momenata društvenog razvitka kada je vredniji svaki praktični korak stvarnog pokreta, nego tuce deklaracija!

Duže zadržavanje ovakvih shvatanja očigledno bi svodilo politiku narodnih frontova na trenutnu politiku, na trenutne kombinacije oko pouzdanih ili manje čvrstih saveznika, našto je inače stalno upućena radnička klasa u svojoj revolucionarnoj borbi. Sada je osnovni preduslov za uspeh narodnofrontovske politike bio u jedinstvu radnog naroda i svih demokratskih snaga sa radničkom klasom, odnosno njenom partijom, kao hegemonom, ali, razume se, ne kroz postavljanje odredjenih uslova, već vođenjem pravilne politike, prednjačenjem u borbi, itd. Upravo u ovim novim uslovima radilo se o borbi za objedinjavanje progresivnih snaga, a pred neprijateljem koji je pretio i nacionalnoj nezavisnosti, a ponegde (u slučaju slovenskih naroda) i nacionalnom opstanku, radilo se o stvaranju jedinstva naroda, koje će ponegde, u procesu borbe, prevazići oblik klasičnih partija, to znači i koalicija, i ispoljiti se u nečem novom, svojevrstnom, koje će imati u sebi i jednog i drugog — tj. i elemente koalicije sa snagama i organizacijama, koje to žele, a i elemente jedinstva odozdo, ostvarenog u stalnim akcijama i borbama za postavljene ciljeve. Ali, u osnovi, biće to nešto treće, sa elementima trajnijeg jedinstva, koje je doprinosilo ostvarenju narodnofrontovskog programa i postajalo, kroz ostvarenje tog programa, osnova za dalja revolucionarna kretanja. Čini nam se da se upravo o tome radi na primeru Narodnog fronta u Jugoslaviji. Iz referata druga Sajeta upravo smo čuli da su do saznanja o takvoj ulozi i karakteru ostvarenog jedinstva i borbenog saveza došli i pojedini njegovi tvorci, kako se to vidi iz njihove izjave od oktobra 1939. godine.

Razume se da je od postavljanja i sagledavanja toga zadatka — kao jednog od područja revolucionarne aktivnosti, pa do razvijene koncepcije jedne potpune revolucionarne strategije proteklo dosta vremena, sa mnogo lutanja i naslućivanja u iznalaženju najboljih rešenja.

Kada se ovako gleda na narodni front, i upošte na politiku narodnih frontova, očigledno je onda, prvo, da se on ne može nipošto svoditi samo na jedan od sektora borbe, i drugo, da se narodni front ne može posmatrati kao takav, izolovano, uzet sam za sebe. Pre svega, politika narodnih frontova ne može se odvojiti od borbe za jedinstvo radničke klase i još uže, od borbe za jedinstvo sindikalnog pokreta.

Ovde bih hteo samo da istaknem da je borba za jedinstvo sindikalnog pokreta, i time za jedinstvo radničke klase u Jugoslaviji uopšte, dala veoma impozantne rezultate. Utoliko veće, ukoliko se ima u vidu prilična razudjenost sindikalnog pokreta, čitava skala raznih sindikalnih organizacija, zatim sklop medjunacionalnih odnosa, što je davalo svoj poseban pečat i sindikalnoj borbi, te politika režima na razbijanju klasnog sindikalnog pokreta a stvaranju svojih sindikata (Jugoras), itd. Dovoljno je samo navesti činjenicu da su od početka tridesetih godina, kada su URSOVI sindikati jedva postojali u prvim godinama diktature, upravo u vreme ove borbe za narodni front, brzo narastali od desetak hiljada na pedeset, te na sto do sto pedeset hiljada neposredno pred njihovu zabranu, 1940. godine. U njima su sve više dominirali komunisti. Međutim, borba za jedinstvo radničke klase vodjena je i na porima partija da se neutrališe prodornost HRS sindikata koja je jedno vreme bila karakteristična, tj. da se i u njima deluje i ostvari akciona saradnja, što je sve više i uspevalo, uprkos poslodavačkoj politici vodjstva HSS, naročito posle sporazuma Cvetković-Maček i ostvarenja banovine Hrvatske. Zapravo, tada je takva (u suštini, poslodavačka) politika HSS postala osnova za intenzivnije klasno osveštavanje pojedinih slojeva radnika (u manjim mestima, u

zaostalijsim krajevima i sl.). Ne ulazim ovde u to da je bilo i HRS sindikata, koje su stvarali komunisti.

U procesu takve politike došlo se i do stava o potrebi rada u režimskim, gotovo fašističkim sindikatima, tj. Jugorasu, naročito u periodu kada se ocenilo da će profašistička politika režima i njegova politika izgladnjavanja naroda radi sprege sa fašističkim silama, zaoštriti borbu radničke klase za svoja elementarna prava, pa će i ti režimski sindikati nužno biti uvučeni u klasnu borbu. I upravo u tom periodu pokazalo se da je od značaja ako su u osnovnim jedinicama tih organizacija bile pristalice klasnog sindikalnog pokreta.

Do kog stepena je ostvarena ta borba za jedinstvo radničke klase i njenog sindikalnog pokreta i od kakvog je to dalekosežnog značaja bilo, dovoljno je imati u vidu samo činjenicu da zabrana sindikata od decembra 1940. godine nije mogla da ima posledice udara na revolucionarni pokret, što je ona, u suštini, bila, jer su sindikalne komisije i akcioni odbori, stvarani po osnovnim jedinicama, po preduzećima, bili u stanju da, pod rukovodstvom Partije, zamenе i obezbede kontinuitet sindikalnog rada.

Takodje neodvojiv deo borbe za Narodni front jeste i borba za jedinstvo omladinskog pokreta, koje se kovalo na istim narodnofrontovskim parolama uz uvažavanje specifičnosti omladinskog pokreta, kome je bilo nužno priznati organizacionu samostalnost uz istovremeno isticanje sve opasnosti, koje fašizam i kriza društvenog sistema sa pretnjom rata nosi mladoj generaciji. U tom pogledu, u pravcu narodnofrontovskih uspeha snažan prodor je tokom 1936. i kasnije izvršio takozvani Mirovni omladinski pokret, koji će postati jedna od komponenti opšteg omladinskog pokreta okupljenog oko SKOJ, i koji će biti jedna od udarnih snaga narodnog fronta.

Od istog su značaja i naponi da se ostvari mobilizacija žena u borbi za program narodnog fronta, kao i za njihova vlastita prava u pogledu političkog i ekonomskog položaja i izjednačavanja. Suvišno je ovde nabrajati mnoge uspehe na tom području.

Od posebnog je značaja rad na selu i borba za ostvarenje saveza radnika i seljaka, gde je upravo narodnofrontovska politika bila jako privlačna za seljaštvo, kod njegovih mnogobrojnih nerešenih ekonomskih problema uvećanim okolnostima nacionalnog ugnjetavanja. Otuda i specifični oblici organizovanja, u koje su se uključivali komunisti ili su ih sami stvarali («Gospodarska sloga», «Seljačko kolo», «Savez kmečkih fantov in deklet», «Seljačka bratstva», razne vrste zadruga na selu i slično), što je povremeno dovodilo i do svojevrstnih oblika narodnofrontovskih organizacija kao »Kmečko delavsko gibanje«, »Savez radnika i seljaka« u Crnoj Gori, Dalmaciji itd.

Veoma jaku stranu napora u procesu stvaranja Narodnog fronta u Jugoslaviji predstavlja prodor i uspeh KPJ i njenih revolucionarnih ideja u redove napredne inteligencije. Upravo može se govoriti da nema gotovo iole značajnijeg imena u raznim oblastima umetnosti i nauke (književnici, likovni umetnici, muzičari, zatim naučna i tehnička inteligencija, ljudi slobodnih profesija, lekari, advokati, prosvetni radnici, učitelji itd.), koje je bilo van krugova napredne inteligencije i na koje partija nije imala uticaj. Zapravo, u nekim akcijama, na primer, u borbi za odbranu autonomije univerziteta, za amnestije političkih osudjenika, u akcijama solidarnosti sa oslobodilačkim pokretima u drugim zemljama, u pojedinim mirovnim akcijama protiv rata i fašizma i za odbranu kulture i mira, partija je znala da zadobije podršku čak i nekih izrazitijih predstavnika građanske misli u Srbiji, a da se i ne govori o pred-

stavnicima nacionalnih pokreta u pojedinim narodima (u Sloveniji, Hrvatskoj itd.). O tome je bilo govora u uvodnoj reči akademika Vidmara. Taj prodor je išao sve do pojedinih službenika na značajnim mestima u državnom aparatu, u sudstvu i sl.

Od posebnog je značaja uspeh postignut na području publicistike i novinarstva. Mnogobrojni listovi i časopisi, bilo kao polulegalni, bilo kao legalni organi partije, sindikata, omladinskog pokreta i u najširem smislu narodno-frontovske orijentacije, stalno su se javljali i iznova pokretali uprkos zabranama i stalnom ometanju sa strane cenzure.

Zato bi bilo veoma korisno kada bi se izučila, na primer, uloga te progresivne publicistike, koja je kao baklja unosila marksističku antifašističku, narodnofrontovsku i uopšte progresivnu misao u široke redove našeg naroda. Gotovo nesagledivo dejstvo, što je svakako bio, pre svega, uspeh Partije.

U razmatranju karaktera i načina stvaranja Narodnoga fronta u nas ne mogu se mimoći ni međunarodni uslovi, naročito oni faktori, koji su imali neposrednog dejstva na položaj naše zemlje i na karakter unutrašnjih društveno-političkih odnosa (imam u vidu period fašizacije zemlje i izraženo mešanje fašističkih, a i nekih drugih zapadnih sila), u politički život u Jugoslaviji. Takođe se, što je sasvim razumljivo, problem Narodnog fronta ne može tretirati odvojeno od politike Kominterne, i to kako iz perioda njenog uspona, njene takozvane narodnofrontovske politike, tako isto i iz kasnijeg perioda, kada je toj njenoj politici zadat snažan udarac već pomenutim paktom Staljin—Hitler. I, najzad, Narodni front je zavisio i od društveno-političkog razvitka u samoj zemlji, od pojedinih poteza i mera režima, od opšteg raspoloženja i situacije u zemlji.

Imajući sve to uvidu, istorijat borbe za Narodni front u Jugoslaviji može se podeliti na pet osnovnih perioda ili faza razvoja. Prvi bi obuhvatio vreme od prvih koraka Narodnog fronta do petomajskih izbora 1935. godine. Najznačajniji moment u tom periodu predstavlja IV zemaljska konferencija KPJ, na kojoj je već data linija Narodnog fronta, ali, kao što sam pomenuo, više kao sektor borbe. Zatim je došla predizborna kampanja, pokušaji istupanja na izborima, stvaranje izbornih tela, akcionih odbora, izvesni prodor u legalnost, odakle su sve pozitivne tekovine prenete u naredni period. Najvažnije je u ovom periodu to što su razradjene osnove sindikalnog jedinstva, i što je potom kroz štrajkaške akcije, kroz borbu u sindikatima, za jedinstvo klasnog sindikalnog pokreta i u borbi uopšte za jedinstvo radničke klase počeo da daje svoje pune rezultate.

Drugi period dolazi posle petomajskih izbora koga karakterišu akcije Fronta narodne slobode i politika stvaranja Jedinstvene radničke partije. Ovaj period se proteže do sredine 1936. godine. Obeležen je početnim uspesima Fronta narodne slobode, naročito u mnogobrojnim zborovima leta i jeseni 1935. godine, zatim stvaranjem Centralnog inicijativnog odbora i širokim prodorom letaka o Jedinstvenoj radničkoj partiji, čiji program i postaje sadržaj zborova Fronta narodne slobode, kao i baza za pregovore sa socijaldemokratima, a 1936. godine i sa drugim levo demokratskim organizacijama, pa i nekim manjim strankama (na primer, republikanskom). Osim toga, pozitivne tekovine ovog perioda jesu i mnogobrojni inicijativni odbori JRP stvoreni širom zemlje u mnogim sreskim mestima, ali i po selima, kao i u glavnim gradovima. U ovom periodu doživlja dalji uspon borba za jedinstvo sindikalnog pokreta.

Treći period bi bio od kraja 1936. godine pa do sredine 1939. godine. Dok su u prvom, odnosno u drugom periodu postavljena načela i činjeni pokušaji da se odluke VII kongresa konkretizuju na jugoslovensku stvarnost, — u ovom periodu pokret i rad ide u širinu, nastoje se aktivizirati inicijativni odbori Jedinствene radničke partije, sada Stranke radnog naroda, dovršava se borba za jedinstvo sindikalnog pokreta, koja je pretrpela i krizu od vrhova sindikalnog vodjstva u drugoj polovini 1937. godine, ali, koja je uspješno i prebrođjena na Kongresu sindikata u Zagrebu, aprila 1938. godine. U skladu sa opštom težnjom za legalizacijom pokreta, tj. da se maksimum revolucionarne aktivnosti odvija u narodnofrontovskim okvirima, u ovom periodu je izvršena reorganizacija omladinskog rada, a postavljeni su temelji i mnogim drugim masovnim pokretima (pokretanje niza ženskih naprednih listova i sl.). Osobita karakteristika ovog perioda jeste što su pitanja spoljne politike postali neposredni problemi Narodnog fronta, odnosno partije te probleme stavlja u središte svoje aktivnosti. Najsnažniji impuls narodnofrontovskoj borbi, tj. anti-fašističkoj borbi dao je otpor republikanske Španije u kojoj se i KPJ svestrano angažuje.

Suvišno je posebno naglašavati od kakvog je značaja za ovu politiku bilo stvaranje nacionalnih komunističkih partija Slovenije i Hrvatske u okviru KPJ. U to vreme javile su se ideje da se i Jedinствena radnička partija stvara i u nacionalnim okvirima, što CK KPJ nije bio u stanju da prihvati u prvo vreme, ali je kasnije sagledana vrednost ove ideje.

Četvrti period počinje sa izbijanjem drugog svetskog rata i sa unošenjem nekih novih momenata naročito u položaj i politiku Kominterne koja je i inaugurisala narodnofrontovsku politiku. Naime, paktom Staljin—Hitler dotadašnja narodnofrontovska orijentacija Kominterne, tj. svih, ili većine komunističkih partija doživela je ozbiljnu krizu. Jer umesto dotadašnje narodnofrontovske orijentacije dolazi, posle sporazuma sa fašističkom Njemačkom, do promena do te mere da i reč fašizam vrlo brzo iščezava iz, bar zvaničnog, rečnika Kominterne, odnosno njenih zvaničnih organa. Politika mnogih komunističkih partija umesto protivfašizma usmerava se uopšte protiv vladajućih klasa svojih zemalja, pre svega, protiv engleskog i francuskog imperijalizma, a neke dolaze i na defetističke pozicije u odnosu na odbranu svojih zemalja pred fašističkom najezdom.

Ove činjenice nisu mogle, a da donekle ne deluju na narodnofrontovsku orijentaciju KPJ. I zato ta faza traje negde do proleća 1940. godine. Izrazila se u oficijelnom prihvatanju stavova Kominterne, u proglašavanju rata imperijalističkim, u osudi svakog pokušaja uvlačenja Jugoslavije u rat na strani zapadnih ratujućih sila. Medjutim, ta je politika bila i nužna, jer je zadržavala elemente ranijeg programa — očuvati mir Jugoslaviji, tj. neutralnost. Na ovo se čvršće nastavila i ranija politika borbe za savez sa SSSR — sada očuvanje neutralnosti uz oslon na SSSR.

Negativne posledice po narodnofrontovsku politiku, odnosno po politiku učvršćenja saveza radničke klase i drugih demokratskih snaga, medjutim, više su došle do izražaja nešto kasnije, posle sloma Poljske i naročito posle izbijanja sovjetsko-finskog rata. Dok je do tog perioda KPJ u velikoj meri imala saradnju levodemokratskih snaga, pa i naklonost nekih gradjanskih partija (u Demokratskoj i Zemljoradničkoj stranci, dosta čvrstu saradnju sa Samostalnodemokratskom strankom), ozbiljan uticaj u levom takozvanom Radičevskom krilu HSS, zatim u liberalnodemokratskim elementima Slovenske ljud-

ske stranke, te pojedinim kršćansko-socijalističkim organizacijama, raznim patriotskim udruženjima itd. sada je deo tih organizacija, a pogotovu onaj prozapadno orijentisan, počeo da odlazi od KPJ, pa i da je napada. To je došlo do izražaja i u nekim akcijama krajem 1939. godine kada se pojavila tzv. kriza savezništva. Ozbiljniji otpori su se javili i u nekim krugovima intelektualaca bliskih Partiji. A zapretila je, da se pretvori i u akcije protiv mobilizacije, što je došlo do izražaja u parolama koje je dao PK KPJ u Crnoj Gori proleća 1940. godine. Međutim, to je bilo privremeno. Ostali su bitni atributi ranije politike: borba za nezavisnost zemlje, borba za neutralnost u oslonu na SSSR i borba za jedinstvo radničkog pokreta, a i šire, za jedinstvo radnog naroda, i nadalje u borbi za sve demokratske zahteve, koji su do tada bili na programu Narodnog fronta (za demokratizaciju zemlje, za ravnopravnost naroda Jugoslavije i sl.).

Novi period je nastupio posle te kratkotrajne krize, a u eri sve agresivnijeg nasrtaja fašističkih sila na nezavisnost evropskih zemalja, kada su bile jedna za drugom poražene. Ukoliko se neposrednije približavala fašistička opasnost nad Jugoslavijom utoliko linija odbrane zemlje postaje sve jasnija i čvršća, koja u zbivanjima tokom 1940. godine i potom do martovske akcije 1941. godine doživljava pun uspeh u smislu još većeg jedinstva naroda okupljenog sada oko Komunističke partije Jugoslavije, s tim što se diferencijacija vrši na najširoj patriotskoj osnovi — za odbranu zemlje od kapitulanstva pred fašističkim silama. Bitno svojstvo narodnofrontovske politike, jedinstvo radničke klase i svih demokratskih nefašističkih snaga u najvećoj meri je ostvareno, istina sada u nešto izmenjenim oblicima.

Od nekih najvažnijih obeležja ove borbe za Narodni front u Jugoslaviji, naveo bih samo tri.

Prvo, bogastvo i obilje raznovrsnih formi. Već je pomenuto odsustvo uniformisanosti osnovnih oblika Narodnog fronta, što se kao potizivna činjenica izrazilo i u načinu ostvarenja saveza i pod raznim nazivima (Blok radnog naroda, Savez radnika i seljaka, Makedonski nacionalni pokret, Slovenska ljudska fronta itd.) pri čemu su se uvažavale i dolazile do izražaja nacionalne specifičnosti.

Ovome treba dodati onu raznovrsnost oblika u neposrednoj akciji a za najraznovrsnost oblika u neposrednoj akciji a za najraznovrsnije ciljeve. Tako treba pomenuti izborne i akcione odbore (u parlamentarnim i opštinskim izborima), odbore saveza radnika i seljaka, štrajkaške odbore, odbore za pomoć štrajkujućim radnicima, odbore za borbu protiv skupoće i posebne seoske odbore, odbore seoske samopomoći, razni oblici zadrugarstva («Zadružna omladina»), te odbori za pomoć Republikanskoj Španiji, odbori i društva prijatelja SSSR, odbori za odbranu Čehoslovačke, kasnije odbori za pomoć španskim dobrovoljcima, itd. Zatim, treba navesti oćbore ili tabore za odbranu zemlje sve do stvaranja raznih oblika aktivnosti na vojnoj obuci omladine u cilju odbrane zemlje (studentski bataljoni za odbranu zemlje, kursevi za prvu pomoć, itd.). U tom pogledu karakteristični su mirovni odbori omladine, i razna studentska udruženja.

Koliko se tome išlo u širinu, može se navesti i to da je, na primer, Tito preko pojedinih partijskih ljudi u HSS dao ideju o osnivanju onih odbora za borbu protiv nepismenosti u Hrvatskoj, u koje su se kasnije uključili studenti, lekari, učitelji i preko njih se vršio snažan prodor na selo. Takodje

su specifični i mnogi oblici organizovanja u Sloveniji, naročito kulturnog karaktera u gradovima i po selima, u kojima i preko kojih se kovalo jedinstvo borbenog naroda. Svemu ovome treba dodati opštu težnju partije, a naročito SKOJ, da do maksimuma legalizuje svoj rad usmeravajući delatnost komunista u razne legalne organizacije, udruženja, društva, svagdje gde su se okupljali radni ljudi i gde se moglo i moralo na njih delovati.

Drugo, uporna, može se reći konzekventna borba za jedinstvo demokratskih, anfašističkih, svih demokratskih i patriotskih snaga. Ovo je opet karakteristično i na mikro i na makro planu. Primeri o mikro planu proizlaze iz prethodnog, jer su svi oblici organizovanja i borbe koji su se stvarali u neposrednoj praksi uvek imali i elemente pregovaranja i saradnje u zajedničkoj borbi sa ljudima bez obzira na njihovo trenutno političko opredeljenje, organizacionu pripadnost i sl. Stoga samo nekoliko primera o makro planu koji ujedno otkrivaju i neverovatnu širinu, a i dalekovidnost partijskog rukovodstva. Evo samo nekoliko.

a) Najpre iz borbe za jedinstvo sindikalnog pokreta. Poznato je da se u drugoj polovini 1937. godine, a u vezi sa pripremanjem IV kongresa URSS sindikata pojavila opasnost rasepa sindikata (ostavka Luke Pavičevića, i Milorada Belića). Tito, koji se tada nalazio u Parizu, odmah poručuje u zemlju da se doznaju uzroci njihove ostavke i izražava bojazan da se nisu opet pojavila »neka sektaška zastranjivanja kod naših drugova« koji rade u sindikatu. Kada saznaje prave uzroke — pokušaj podređivanja URS sindikata vladi mimo ovih pomenutih lidera — daje savet da se preduzmu sve mere kako bi se oni vratili na svoje položaje i ujedno daje zadatak svim sindikalnim organizacijama, odnosno partijskim organizacijama i komunistima koji rade u sindikatima, da se organizuje najšire akcije za podršku sindikalnom jedinstvu. Snažan pokret koji je nastao širom zemlje ubrzo je doveo do već spomenutih rezultata, kakvi su se ispoljili na kongresu URSSJ u Zagrebu (aprila 1938. godine). Tada čak dolazi do toga da se komunisti primaju i u redakciju »Radničkih novina«, dotadašnjem organu socijalista Živka Topalovića, odnosno URSSJ.

b) Slično je postupljeno i onom prilikom kada je u Sloveniji izbila kriza oko jedinstva u sindikatu tekstilnih radnika, posle pokušaja tada istaknutog sindikalnog funkcionera i poznatog komunista, Franca Leskoška i drugova, da formiraju nove sindikate zbog politike Jakominija, koji je u dotadašnjem sindikatu tekstilaca sabotirao politiku jedinstva, sprovodi diskriminaciju prema komunistima i najvažnije — što je pasivizirao taj sindikat. Međutim, Tito i Kardelj odmah intervenišu da se očuva jedinstvo sindikata.

c) Isto tako karakterističan je način intervenisanja, odnosno stav partije u vezi sa akcijom Dragoljuba Jovanovića, lidera zemljoradničke levice, da se izdvoji iz Zemljoradničke stranke 1938. godine. Tada su bila moguća dva rešenja: osuditij taj akt kao provokaciju, kako su, uzgred da kažem, predlagali pojedini komunisti, ili podržati ga, jer on je do tada istupao za saradnju sa komunistima i KPJ (tolerisao istupanja radnika i studentske omladine na zborovima Fronte narodne slobode, prisustvovao konferencijama Narodnog fronta 1936. godine itd.). Tito međutim, ne usvaja ni jedno ni drugo. Upravo, i jedno i drugo, ali u osnovi treće! Protiv je cepanja, jer bi to slabilo front demokratskih snaga, ali je i za osudu pasivnosti vodjstva Zemljoradničke stranke, što, takodje služi režimu i njegovoj stabilizaciji. Ova, rekao bih

državnička dalekovidnost i širina bila je prisutna i u borbi za Osvobodilnu frontu, o čemu raspravljamo na ovom našem naučnom skupu.

Treći momenat je, možda još dalekosežnijeg značaja zbog toga što se njime obeležava osnovna orijentacija u politici komunističkih partija 1940. godine, naročito kada se ta linija procenjuje u okviru tadašnje politike Kominterne. U prethodnom izlaganju već sam pomenio bitnu karakteristiku orijentacije Kominterne posle pakta između sovjetske i nemačke vlade — da se komunističke partije usmere prvenstveno na borbu za osnovne ekonomske i socijalne zahteve radničke klase, tj. da razvijaju najraznovrsnije oblike klasne borbe proletarijata. Medjutim, šta znače i kako da se tumače stavovi i eksplicitne tvrdnje, na primer, Bevca kada je u nekim svojim člancima proleća 1940. godine pisao: »Radnička klasa može postati odlučujući faktor — braneći svoje klasne interese i realizirajući svoju istorijsku društvenu zadaću — samo onda kada predje svoje klasne okvire i postane vođa predstavnik i zaštitnik istinskih interesa svoga naroda, a u prvom redu interesa seljačkih i ostalih radnih masa« (podvukao E. K.) šta to drugo znači nego u praksi kritika pomenute linije Kominterne — sužavanja borbe radničke klase na usko klasne interese, a u suštini kreiranje jedne nove platforme u tadašnjim opštim uslovima revolucionarne borbe. U prilog ovoj tezi, može se još samo pomenuti ona oštra osuda izvesnih pojava defetizma, koji se bio pojavio u redovima nekih komunista u Jugoslaviji, a što je inače bilo karakteristično za mnoge tadašnje komunističke partije u svetu, te stalni i uporni naponi da se održi i razvije partijska linija odbrane zemlje. Ističući da je bezuslovno potrebno da radnička klasa sa svojom avangardom, Komunističkom partijom, vodi svoju samostalnu politiku, CK KPJ je tada i nadalje podvlačio neophodnost da se ona izbori za jedinstveni front radnih ljudi i da radnom narodu izvojuje jednu istinsku demokratsku narodnu vladu, vladu radnog naroda koja će obezbediti narodu mir, slobodu i hleb.

Iz svega se vidi da je ovo bio praktični razlaz sa tadašnjom opštom orijentacijom Kominterne, u suštini pojava dveju linija komunističkih partija, što će imati dalekosežne reperkusije u našoj celokupnoj daljoj oslobodilačkoj i revolucionarnoj borbi.

U zaključku može se navesti:

1. Da sva naša analiza pokazuje da je politika Narodnoga fronta bila kontinuirana u Jugoslaviji od 1934, 1935. godine pa sve do kapitulacije Jugoslavije, da bi se potom u novim uslovima nastavila u toku narodnooslobodilačkog rata i revolucije.

2. Da je ona vodjena po svim bitnim komponentama jednog širokog demokratskog pokreta koji je mogao da se stvori u uslovima jednog izrazito reakcionarnog profašističkog režima sa nacionalnom neravnopravnošću i pred pretnjom neposredne-spoljne fašističke opasnosti.

3. Da je Narodni front u Jugoslaviji, prolazeći kroz razne faze uz izvesne oscilacije, dobio neka nova svojstva koja su mu dala karakter širokog nepartijskog objedinjavanja u koje se prevazilazio klasični tip partijske pripadnosti. Ono je postalo osnova naših daljnjih revolucionarnih narodnooslobodilačkih kretanja.